

ИМЕ УРОШ КАО ВЛАДАРСКО ОБЕЛЕЖЈЕ НЕМАЊИЋА

Никола Илић*

Епархија крушевачка,
Крушевац

Апстракт: У раду се истражује природа имена Урош код српских владара из династије Немањића. Циљ рада је сазнати да ли име Урош има личну или титуларну природу код Немањића. Урош је лично име краља Стефана Уроша I (1241/42–1276), а његов син краљ Стефан Урош II Милутићин (1282–1321) преузима име Урош као владарско обележје. Након Милутићина ово име користе сви немањићи владари, уз моћни изузетак Стефана Душана (краљ: 1331–1346, цар: 1346–1355). Немања од каснијих Немањића је оно вероватно било лично име. Следи се закључак да се код имена Урош развија одређени владарски претходник.

Кључне речи: Урош, име, Немањићи, средњовековна Србија, Урош Велики, краљ Милутићин, Стефан Дечански, цар Урош, цар Душан, Симеон Палеолог.

Увод

У српској историографији је давно примећена чињеница да сви српски владари из династије коју је основао велики жупан Стефан Немања (1166–1196), династије коју данас називамо Немањићи (владали: 1166–1371), током владавине користе име Стефан као титуларно владарско име, као неку врсту владарске инсигније. Име Стефан се и након Немањића повремено јавља као владарско знамење међу Србима. Босански владар Твртко I (бан: 1353–1366, 1367–1377, краљ: 1377–1391) користи име *Стефан Твртко* након крунисања за краља 1377. године. Из истог периода имамо великог кнеза Лазара (1371–1389) који

* nickilytch@protonmail.com.

влада такозваном Моравском Србијом и потписује се као *Стефан кнез Лазар*. Порекло владарског престижа имена Стефан је вишеслојно. Првенствено, то је име Светог апостола, првомученика и архиђакона Стефана, чији је култ био јак у средњовековним српским земљама и чији се лик често јавља на немањихким печатима. Такође, ово име долази од грчке речи *сшефанос* (грч. *ὁ στέφανος*) која значи *венац*, *круна*, те самим својим значењем асоцира на овенчаност, крунисаност, односно на власт. У суседној Угарској је име Стефан било престижно због првог угарског краља, Светог краља Стефана I (1001–1038), те је можда и то утицало на српски однос према овом имену.

Но изузев имена Стефан, евидентно је да се за петорицу српских владара из династије Немањић везује име Урош. Ти владари су краљ Стефан Урош I Велики (1241/42–1276), краљ Стефан Урош II Милутин (1282–1321), краљ Стефан Урош III Дечански (1322–1331), краљ и цар Стефан Урош IV Душан Силни (1331–1355) и цар Стефан Урош V Нејаки (1355–1371). Поред њих, имамо и два владара Тесалије из династије Немањића са овим именом: цара Симеона Синишу Уроша Палеолога (око 1359–1370) и цара Јована Уроша Дуку Палеолога (око 1370–1373). С обзиром на то да оволико немањихких владара користи име Урош, не можемо да се не запитамо каква је природа овог имена. Да ли је у питању лично име или још једно владарско име?

1. Име Урош и знаменити Уроши код Срба пре Немањића

Већина истраживача која се бавила пореклом имена Урош, сагледава га и етимолошки објашњава као име изграђено од мађарске основе *ur* која значи *јосидогар*, *јосидогин* (старомађарски облик је *uri*) и словенског наставка *-ош*. Ретка су одступања од оваквог тумачења. Примера ради, српски класични филолог и историчар Жарко Вељковић заступа супротно мишљење, повезујући ово име са хипокористиком *Уро* који је далматороманског порекла.¹

Пре епохе Немањића срећемо два велика жупана Рашке који носе име Урош. Први је велики жупан Урош (I) који је владао Рашком од око 1112. до око 1145. године, уз прекид од неколико година током трећег десетлећа XII века. Водећи се теоријом да име Урош долази од мађарске речи *ur*, српски историчар Тибор Живковић износи претпо-

¹ Жарко Вељковић, „Српско име Урош из далматског врела“, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 74, 1–4 (2009): 63–94; Милица Грковић, *Речник личних имена код Срба* (Београд: Вук Караџић, 1977), 200.

ставку да је велики жупан Урош I био син жупана Марка и неке угарске властелинке.² Након смрти свог стрица великог жупана Вукана око 1112. године, Урош преузима власт над Рашком. Можда је син великог жупана Вукана и краткотрајни владар Рашке био Завида, отац Стефана Немање. У том случају би Завида владао Рашком пар месеци, док не би био збачен са престола од стране свог брата од стрица Уроша, те се повукао у Дукљу где му се 1113. године родио најмлађи син Немања.³ Урош је помогао Георгију, сину дукљанског краља Бодина, да поврати власт над Дукљом 1120/21. године. Но, убрзо након Георгијевог повратка на престо неко је збацио Уроша са власти у Рашкој (можда баш Завида), те је Георгије са својом војском упао у Рашку и ослободио Уроша из заробљеништва 1126/27. године. Друга владавина великог жупана Уроша I отпочела је ратом са Византијом који се окончао падањем у вазални однос према РOMEЈСКОЈ империји. Урош је 1129/30. године успео да своју ћерку Јелену уда за Белу, рођака угарског краља Стефана II и будућег краља Белу II Слепог. Завршетак владавине и смрт Уроша I је тешко одредити, али се то сигурно збило пре 1146. године, можда током 1144/45. године.⁴

Након Уроша (I) власт у Рашкој преузима његов син Урош (II), који се јавља и под именом Примислав (или Првослав). Он долази на престо негде пре 1146. године као вазал византијског цара Манојла I Комнина. Урош II се 1149. године побунио против свог сизерена, што је довело до византијског напада на Рашку и разорења Раса исте године. Овај српско-византијски сукоб је окончан 1150. године, када Урош II поново постаје византијски вазал. Урош II се око власти сукобљавао са својим братом Десом, који је изгледа имао подршку Угарске. Иако је често улазио у вазални положај према РOMEЈСКОЈ империји, Урош II се током целе своје владавине трудио да се осамостали и изведе Рашку из византијске сенке. Уроша су Византинци збацили са престола негде између 1155. и 1162. године и довели његовог млађег брата Белоша на великожупанско владарско место.⁵

Ова два рашка владара су изгледа једини знаменити Уроши код Срба пре Немањића. Ништа нам не указује да име Урош није било лич-

² Тибор Живковић, „Једна хипотеза о пореклу великог жупана Уроша I“, *Историјски часопис*, књ. LII (2005): 9–22.

³ Тибор Живковић, *Поришје српских владара: Од Властимира до Борића* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2006), 139–148.

⁴ Живковић, *Поришје српских владара*, 148–153.

⁵ Јованка Калић, „Рашки велики жупан Урош II“, *Зборник радова Византолошког института* XII (1970): 21–39; Jovanka Kalić, „Grand Župan Uroš II of Rascia,“ *Balkanica* XLVII (2016): 75–96.

но име великог жупана Уроша I. Неисправно је претпоставити да он преузима ово име као владарско титуларно име, нарочито јер немамо ниједног српског владара пре њега под овим именом. Када је реч о великом жупану Урошу II Примиславу, јављање другог имена Прими-слав/Првослав би се можда могло протумачити као да је његово право име било Примислав/Првослав, а да је име Урош узео као владарско по своме оцу, али нам за такво тумачење недостају докази.

2. Краљ Урош Велики

Када говоримо о династији Немањић, први владар под именом Урош био је трећи или четврти син Стефана Првовенчаног⁶ и његов трећи наследник на престолу, краљ Стефан Урош I (1241/42–1276). У оновременим записима и натписима овај владар се јавља под именима *Стефан Урош* (српсл. Стефанъ Урошъ, Стефанъ Оурошъ, Стѣфанъ Оурошъ) и *Урош* (српсл. Урошъ, Оурошъ).⁷ Знајући да је име Стефан било титуларно, а да је ово први немањићки владар са именом Урош и уједно први српски владар са тим именом још од Уроша II Примислава који је владао око сто година раније, можемо бити прилично сигурни да је Урош његово право, лично име.

Урош је 1241/42. године преузео престо од свог старијег брата краља Стефана Владислава (1233/34–1241/42), који је и сам претходно сменио њиховог најстаријег брата краља Стефана Радослава (1227/28–1233/34).⁸ Политичке околности на Балкану на почетку Урошеве владавине су биле погодне за јачање Српске краљевине. Претходно снажне балканске државе, Епирска деспотовина и Бугарска, знатно су ослабиле, тако да српска независност није била угрожавана. У Србију средином XIII века долазе немачки рудари упамћени као Саси. Ови рудари унапређују српско рударство, а тиме знатно доприносе

⁶ Стефан Првовенчани је имао четворицу синова: Радослава, Владислава, Предислава и Уроша. Предислав се врло рано замонашио у Хиландару поставши монах Сава, попут свог стрица Св. Саве. Предислав–Сава ће постати српски архиепископ Сава II (1263–1271). Патријарх Пајсије, *Сабрани списи. Свјета српска књижевност у 24 књиге. Књига шеснаеста*, ур. Ирена Грицкат и остали (Београд: Српска књижевна задруга, 1993), 90; Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске Православне Цркве, књ. 1: Од јокиришавања Срба до краја XVIII века* (Београд: Catena mundi, 2018), 136–137.

⁷ Љубомир Стојановић, *Свјети српски записи и најстарији књига I* (Београд: Одбор за фототипска издања САНУ, 1982, оригинал из 1902), 7–14.

⁸ О владавинама ових краљева и разлозима смена на престолу види: Драгослав Срејовић и остали, *Историја српског народа, књ. I: Од најстаријих времена до Марицке бишке (1371)* (Београд: Српска књижевна задруга, 1981), 308–314.

економском јачању Српске краљевине. Уз рударство, у време краља Стефана Уроша I цвета и трговина.⁹ Привредни напредак и релативно мирна владавина позитивно се одразила на популарност краља Уроша. Овај владар бива прозван *Урош Велики*. Архиепископ Данило II у свом делу *Животи краљева и архиепископа српских* Стефана Уроша I често назива *велики краљ Урош*.¹⁰ У изворима из његовог и времена његових синова, Урош I бива називан *светшороним*, *благодетствивим*, *превеликим*, *великим* и *светим*.¹¹ Након обнове Ромејског царства 1261. године краљ Урош се нашао у сличној ситуацији као некада велики жупан Немања — морао је балансирати између Византије и Угарске, повремено ступајући у вазалства.¹² Но ипак, привредно јака Урошева краљевина је свакако могла да наступа храбрије и самосталније у том погледу од Немањине државе.

Краљ Стефан Урош I је био врло утицајан и у црквеним круговима. Након повлачења српског архиепископа Арсенија I 1263. године, нови поглавар Српске Цркве постаје краљев рођени брат Сава II (1263–1271). Након Саве је Црквом кратко управљао Данило I (1271–1272), након чије смене долази Јоаникије I (1272–1276). Архиепископ Јоаникије I је био дубоко одан краљу Урошу I, па ће се чак након Урошевог пада са престола и сам повући са архиепископског трона.¹³ Краљ Урош се бавио и решавањем проблема Римокатоличке Цркве у српском приморју. Учествовао је у барско-дубровачком спору око јурисдикције, постављајући се као заштитник Барске архиепископије. Ово му је донело толику популарност међу римокатолицима у српском приморју да је забележено да су становници Бара 1247. године дубровачком црквеном посланству рекли: „Шта је папа?! Господар наш краљ Урош је нама папа!“ Захваљујући Урошевој политичкој подршци, која се огледала и у војним сукобима са Дубровником, Барска архиепископија је надвладала у овом спору, што се види из повлачења дубровачког заступника у спору из Курије почетком 1255. године.¹⁴

⁹ Срејовић и остали, *Историја српског народа I*, 342–345.

¹⁰ Данило Други, *Животи краљева и архиепископа српских*. Службе, прир. Гордон Мак Данијел и Дамњан Петровић (Београд: Просвета, 2008), 51–68.

¹¹ Стојановић, *Сџари српски записи и напisi I*, 7–18.

¹² Срејовић и остали, *Историја српског народа I*, 342, 351–356.

¹³ Срејовић и остали, *Историја српског народа I*, 355.

¹⁴ Никола Илић, „Однос Немањића према римокатоличкој јерархији“, *Теолошки погледи* LIV, 1 (мај 2021): 108–109.

3. Милутин као Стефан Урош

Краља Уроша је 1276. године са власти свргао његов најстарији син Драгутин. Архиепископ Данило II у свом делу *Животои краљева и архиепископа српских* као узрок сукоба наводи то што краљ Урош није хтео да преда део државе на управу Драгутину. Драгутин свргава оца уз помоћ Угарске, победивши у одлучујућој бици на Гатачком пољу у јесен 1276. године.¹⁵ Након релативно кратке владавине, Стефана Драгутина смењује његов млађи брат Милутин 1282. године. Смену на престолу архиепископ Данило II објашњава тиме што је Драгутин пао са коња и поломио ногу, те због тога препустио престо млађем брату.¹⁶

Нови краљ Милутин током своје владавине користи име *Стефан Урош* (српсл. Стефанъ Урошъ, Стефанъ Урошъ, Стефанъ Оурошъ), неретко у облику *Стефан краљ Урош* (српсл. Стефанъ краљ Урошъ, Стефанъ краљ Оурошъ). Како би се разликовао од оца, Милутин понекад бива означен као *Стефан Урош Други* (српсл. Стефанъ Оурошъ Вторији) или се истиче да је он син *светої*, или пак *великої* краља Уроша. Понекад се у изворима јавља и име *Урош Милутиин* (српсл. Урошъ Милутињъ, Оурошъ Милоутињъ), али знатно ређе од имена *Стефан Урош*.¹⁷ Следствено, приметно је да се три имена вежу за овог српског владара: Стефан, Урош и Милутин. Стефан је очигледно владарско име, усвојено скоро као титула. Оно се чак често користи и пре краљевске титуле, у поменутом облику *Стефан краљ Урош*. Но ипак, преостаје нам да разјаснимо шта представљају имена Урош и Милутин.

Релевантни извор који може објаснити заступљеност више Милутинових имена долази нам са Запада. У питању је *Анонимов Опис источне Европе* (*Анонимна Descriptio Europae Orientalis*), спис настао почетком XIV века (као година састављања списка углавном се узима 1308. година), чији је анонимни аутор вероватно неки француски

¹⁵ Владимир Ђоровић, *Историја Срба* (Београд: МakiBook, 2010), 156–157; Данило Други, *Животои краљева и архиепископа српских*, 63–68.

¹⁶ Срејковић и остали, *Историја српског народа I*, 438; Данило Други, *Животои краљева и архиепископа српских*, 70–73.

¹⁷ За оновремене српскословенске помене, натписе и потписе који се односе на краља Стефана Уроша II Милутина види: Стојановић, *Стари српски записи и напisi I*, 13–24; Љубомир Стојановић, *Спаре српске повеље и писма, књига I: први део* (Београд — Ср. Карловци, 1929), 33–39; Радомир Петровић, „Монограми краља Стефана Уроша II Милутина у Грачаници“, *Саопштења XIII* (1981): 105–114; Владимир Мошин, „Повеља краља Милутина Карејској хелији 1318 године“, *Гласник Скопској научној групи* XIX (1938): 59–78.

доминиканац у служби Карла од Валоа или неки римокатолик са јадранског приобаља. Дело је подељено на неколико тематских целина у којима се описују различити предели: Константинопољско царство (Византија), Албанија, Рашко краљевство (Србија), Бугарска и Рутенија, Угарска, Чешка и Пољска. У тексту се осећа тежња за војним походом против православних земаља југоисточне Европе који би требало да остваре титуларни константинопољски (латински) цар Карло од Валоа и угарски краљ Карло Роберт.¹⁸

Говорећи о Рашком краљевству, састављач овог списка каже да оно има два дела: први део је Рашка (лат. *Rasia*), тако названа по реци Рашкој, а други део је Србија (лат. *Serua*), тако названа јер су, како аутор тврди, скоро сви у њој у ропском положају.¹⁹ Под Рашком јасно мисли на Српску краљевину краља Милутина, а под Србијом на Сремску земљу краља Драгутина.²⁰ Оно што је нама значајно долази када нас писац упознаје са два краља који владају овим областима Рашке краљевине. Писац *Описе источне Европе* каже:

In hoc regno fuit semper unus rex, sed nunc sunt duo reges: unus regnans in Rasia, et hic est maior et uocatur Vrosius (hoc enim nomine uocantur omnes reges Rasiae), alter uocatur Stephanus et hic regnat in Serua, que est a parte Hungarie. Ambo enim reges sunt fratres uterini, sed primogenitus est rex Seruie Stephanus. Hic enim post mortem patris regnavit in utraque parte regni et in toto regno duobus annis. Quadam autem uice cursitans quendam equum de ipso cecidit et crus turpiter fregit. Cernens se in periculo mortis positum ac pro tunc esse sine prole tradidit regnum fratri suo iuniori qui tunc Milutinus uocabatur, nunc autem Vrosius dicitur.

¹⁸ Тибор Живковић, Владета Петровић, Александар Узелац, *Anonymi Descriptio Europae Orientalis* / *Анонимов Опис источне Европе*, прев. Драгана Кунчер, уред. Срђан Рудић (Београд: Историјски институт, 2013), 13–17.

¹⁹ Живковић и др., *Anonymi Descriptio Europae Orientalis*, 119–122.

²⁰ Краљ Стефан Драгутин се повлачи са престола 1282. године у корист свог млађег брата Милутина, али добија део државе на управу, северне српске крајеве (Рудник и Ариље). Године 1284. угарска краљица Јелисавета, Драгутинова ташта, даје Драгутину на управу Доњи Срем (Мачва и Колубара), Београд и североисточну Босну (области Усора и Соли). Уз то, Драгутин овладава деведесетих година XIII века и Браничевом. Овим областима, које се у изворима обједињено јављају као *Сремска земља*, Драгутин влада као *сремски краљ* до своје смрти 1316. године. Стога, од 1284. до 1316. године *de facto* постоје два српска краља и две краљевине: Стефан Урош II Милутин са Српском/Рашком краљевином на југу и Стефан Драгутин са Сремском краљевином на северу. Срејовић и остали, *Историја српског народа I*, 438–444, 449–461.

Односно, у преводу на српски језик, то би гласило:

У овом краљевству је увек био један краљ, али сада постоје два краља. Један влада у Рашкој и он је главни и зове се Урош. Наиме, овим именом се називају сви краљеви Рашке. Други се зове Стефан и он влада у Србији, која је покрај Угарске. Њих двојица су рођена браћа, али прворођени је краљ Србије Стефан. Он је после очеве смрти владао у оба дела краљевства, то јест у целом краљевству, две године. Кад је једном приликом јахао, пао је с коња и тешко поломио ногу. Мислећи да је у животној опасности и пошто тада није имао деце, предао је краљевство свом млађем брату који се тада звао Милутин, а сада се зове Урош.²¹

Од особитог значаја је оно што спис говори о Милутиновом имену и имену Урош генерално. У овом делу списка се тврди да сви краљеви Рашке, то јест српски краљеви носе име Урош (лат. Vrosius). Пре Милутина је само један српски краљ носио ово име, Драгутинов и Милутинов отац — краљ Стефан Урош (I). Можда је писац упознат са преднемањичким српским владарима, међу којима су два велика жупана која носе име Урош. Могуће је и да је ово тврђење само ауторово домишљање изведено на основу заједничког имена краља Милутина и његовог оца.²² Оно што писац каже о самом Милутину је занимљивије и за нас битније — ова личност се најпре звала Милутин, а име Урош узима тек као краљ. Сама чињеница да је западњачки писац упознат са личним именом Милутин (лат. Milutinus) краља Стефана Уроша II Милутина, усмерава нас у правцу претпоставке да је поседовао и неке добро упућене изворе у стање ствари у Србији.²³ Дакле, према *Опису источне Европе*, право име српског краља Стефана Уроша II Милутина је Милутин, а име Урош узима након проглашења за краља јер се овим именом називају „сви краљеви Рашке“. Жарко Вељковић сматра да је овај владар име *Стефан* носио као титуларно име, а име *Урош* као титуларно презиме.²⁴

²¹ Живковић и др., *Anonymi Descriptio Europae Orientalis*, 123–124.

²² О овом питању види напомену CXXXVI у објављеној верзији *Описа Источног Европе* Историјског института у Београду из 2013. године. Живковић и др., *Anonymi Descriptio Europae Orientalis*, 165.

²³ Краљ Стефан Урош II Милутин се у латинским документима најчешће наводи само као Урош (Urosius, Urossius или Hurosius). Живковић и др., *Anonymi Descriptio Europae Orientalis*, 162, 165.

²⁴ Жарко Вељковић, „Шта значи Оуреши на Милутиновој плаштаници“, *Теоло-*

Сходно претходно изложеном, утврдили смо да је право име ове личности било Милутин, а да је по ступању на престо, уз стандардно немањићко владарско име Стефан, присвојио и очево име Урош. Није најјасније зашто Милутин ово чини. Можда овим жели да ојача свој владарски легитимитет, с обзиром да је наследио свог живог и политички и даље активног старијег брата. Такође, могуће је да Милутин ово чини како би се представио као прави и непосредни наследник свог оца Уроша, лаконски избацивши Драгутинову краткотрајну владавину из колективне свести српског друштва.

4. Немањићи на српском престолу после Милутина: Стефан Урош III, Стефан Урош IV Душан и Стефан Урош V

Стефан Урош II Милутин је владао од 1282. па до своје смрти 1321. године. Он је по државничким успесима превазишао свог оца чијим се именом потписивао. Српску државу је проширио на југ освојивши Скопље, Полог, Дебар, Пореч и остале византијске крајеве у Вардарској Македонији и Арбанији до линије Кроја—Охрид—Прилеп—Штип. Ромејска царевина је морала да се помири са снагом Милутинове државе, па се краљ Милутин 1299. године жени византијском принцем Симонидом Палеолог и задржава крајеве које је освојио. Византијска култура значајно продире у Милутинову краљевину: државна управа се организује по византијском узор, српски двор бива раскошно уређен налик ромејском, делимично се уводи систем промије, и тако даље. У црквеној уметности се такође осећа овај утицај — развија се нови архитектонски стил православних храмова, такозвани српско-византијски стил, у ком видимо јак утицај византијске архитектуре и уметности. Након смрти Стефана Драгутина 1316. године, Милутин својој држави припаја и део братовљеве Сремске краљевине. Иза себе је оставио јаку краљевину обликовану у ромејском духу, која се простирала од Дунава на северу до Охрида на југу и од Јадранског мора на западу до Велбужда на истоку.²⁵

По Милутиновој смрти настаје борба за престо из које као победник излази његов најстарији син који је крунисан за краља 6. јануара

шки погледи XLIX, 3 (децембар 2016): 646–647; Вељковић, „Српско име Урош из далматског врела“, 73–74.

²⁵ Више о Милутиновој владавини у: Срејовић и остали, *Историја српског народа I*, 438–475.

1322. године²⁶ као — Стефан Урош. Познати историјски извори нам не пружају никакво додатно име. У домаћим записима и натписима из његовог времена овај владар је *Стефан Урош* (српсл. Стефанъ Урошъ, Стефанъ Урошъ, Стефанъ Оурошъ), *Урош Стефан* (српсл. Урошъ Стефанъ) и *Стефан Урош Трећи* (српсл. Стефанъ Оурошъ Трети).²⁷ Касније предање ће му приписати назив Дечански, по његовој најзначајнијој задужбини, манастиру Високи Дечани.

Ова личност се у изворима јавља под именом Стефан још пре крунисања. Његов најранији помен са именом Стефан је из 1306. године. Ово је многе навело на закључак да је Стефан било његово право, лично име. Но, таква појава би била изузетак — ниједан владар из Немањине лозе пре њега не носи лично име Стефан, већ је оно искључиво владарско име.²⁸ Осим тога, знамо да су име Стефан могли да носе и престолонаследници, то јест млади краљеви од времена увођења титуле младог краља у време краља Уроша I. Урошев син Драгутин се још 1271. године помиње као Стефан.²⁹ Дечански, за кога знамо да је једно време био означен као престолонаследник,³⁰

²⁶ Сима Ђирковић и остали, *Историја Црне Горе. Књига друга: Од краја XII до краја XV вијека. Том први: Црна Гора у доба Немањића*, прир. Милинко Ђуровић и остали (Титоград: Редакција за историју Црне Горе, 1970), 68.

²⁷ Стојановић, *Српски српски записи и најновији I*, 24–28; Стојановић, *Српске повеље и писма I*, 1, 40–47.

²⁸ Стефан Првовенчани, иако упамћен само као Стефан, највероватније је носио исто лично име као његов отац — Немања. Његов рођени брат Св. Сава Српски га назива Стефаном Немањом, а дубровачки историчар на размеђу XVI и XVII века Мавро Орбини тврди да се Првовенчани звао Немања Други. Синови и наследници Првовенчаног на престолу носе лична имена Радослав, Владислав и Урош. Уроша наслеђују синови са личним именима Драгутин и Милутин. О имену Првовенчаног у: Свети Сава, *Сабрани списи. Свара српска књижевност у 24 књиге. Књига друга*, уред. Димитрије Богдановић и остали (Београд: Српска књижевна задруга, 1986), 102; Mavro Orbini, *Kraljevstvo Slavena*, prev. Snježana Husić (Zagreb: Golden marketing, 1999), 315–317.

²⁹ Смиља Марјановић–Душанић, *Владарска идеологија Немањића: Дипломатичка ситуација* (Београд: Српска књижевна задруга — Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, 1997), 50–56.

³⁰ Стефан Дечански је од око 1309. па до 1313/14. управљао Зетом унутар Милутинове краљевине. У једном млетачком документу из 1310/11. године Стефан се наводи као *краљ Дукље, Албаније, Хума и приморских крајева* (лат. rex Dioclie, Albanie, Chelmie et maritime regionis). Знамо да су Немањићи делове државе, најчешће Зету, давали својим престолонаследницима (младим краљевима) на управу. Он је статус престолонаследника изгубио 1313/14. године, кад је предводио неуспешну побуну против свог оца Милутина. Са оцем Милутином Дечански је изгласио односе пред крај Милутиновог живота, добивши будимљанску жупу на управу. Можемо претпоставити да је Дечански најпре добио титулу младог краља некада пре 1306. године, када је забележен под именом Стефан, те да је након повлачења Милутинове мајке Јелене из државне управе око 1309. добио Зету на управу. Ђирковић и

највероватније користи име Стефан као владарску (тј. престолонаследничку) инсигнију. Избацивши име Стефан као могућност личног имена, остају две могућности: прва је да је Урош заправо било његово право, лично име, а друга је да је имао неко друго лично име које није упамћено ни забележено. Без обзира да ли је Урош било његово лично име или га је, попут свог оца, преузео по ступању на престо као још једно владарско име, Стефан Урош III Дечански додатно утемељује име Урош као српско краљевско име.

Краља Стефана Уроша III је већ 1331. године са власти свргао син чије је лично име очигледно било Душан. Он ће знатно проширити српску државу на југ, освојивши многе грчке (византијске) крајеве. У Душановој држави су се поред наслеђених земаља нашли још Сер и његова околина, Света Гора, Арбанија, Епир и Тесалија. Уздигавши најпре Српску архиепископију на ранг патријаршије, Душан бива крунисан 1346. године за цара Срба и Грка. Године 1349. је у Скопљу донео, а 1354. године у Серу проширио Законик којим се уређује државно-правни поредак Српског царства.³¹

Када је реч о Душану, немамо поуздане и недвосмислене доказе да је заправо користио име Урош, иако је у домаћој историографији општеприхваћено да је он Стефан Урош IV, а да је његов син Стефан Урош V. Све своје повеље овај владар потписује само именом *Стефан* (српсл. Стефанъ, грч. Στέφανος). Оновремени записи и натписи поред имена *Стефан* за овог владара користе још имена *Стефан Душан* (српсл. Стефанъ Душанъ, Стефанъ Доушанъ, Стѣфанъ Доушанъ), *Стеџан* (српсл. Степанъ) и *Стеџан Душан* (српсл. Степанъ Душанъ).³² Теорија да је уз име Стефан користио и име Урош се највише ослања на печат повеље из 1355. године где је владар означен као *Стефан Урош* и на пет Душанових повеља где је у интитулацијама означен као *Стефан Четврти*. Печат са натписом Стефан Урош може бити старији печат Милутина или Дечанског само пренет на Душанову повељу.³³ Но, назив Стефан Четврти нема пуно смисла. Душан је у најбољу руку био седми Стефан у династији (ако не рачунамо великог жупана Стефана Немању и сремског краља Стефана Владислава II). Чини се неупо-

остали, *Историја Црне Горе II/1*, 60–61, 67–68; Марјановић–Душанић, *Владарска идеологија Немањића*, 55.

³¹ Више о Душановој владавини у: Срејовић и остали, *Историја српског народа I*, 508–565.

³² Стојановић, *Сџари српски записи и натписи I*, 28–40; Стојановић, *Сџаре српске повеље и писма I*, 1, 47–67; Драгић М. Живојиновић, „Регеста грчких повеља српских владара“, *Мешовића траја XXVII* (2006): 63–84.

³³ Марјановић–Душанић, *Владарска идеологија Немањића*, 57–58.

редиво изгледнијим да је Душан, наследник Стефана Уроша Трећег, заправо Стефан Урош Четврти, али је име Урош из неког разлога изузето из интитулације.

Док за Душана не можемо са сигурношћу тврдити да је користио име Урош, ово име је очигледно присутно код његовог сина и наследника на престолу, цара Стефана Уроша (V). Приликом Душановог крунисања за цара 1346. године његов син, који је тада имао око девет година, крунисан је за краља.³⁴ Стога се током Душановог царевања (1346–1355) повремено отац–цар и син–краљ јављају заједно у изворима, где је син–краљ назван Урошем, нпр. у *дане благовѣрної цара нашеї Сѣефана и сина му Уроша* (српсл. вѣ дѣны благовѣрнаго цара нашега Стефана и сына моу Оуроша) или *цару нашем Сѣефану и краљу нашем Урошу* (српсл. цароу нашемоу Стефану и кралоу нашемоу Урошу) итд. Током своје царске владавине (1355–1371) Душанов син и последњи српски владар из главне немањихке владарске гране се јавља под именом *Сѣефан Урош* (српсл. Стефанѣ Урошѣ, Стефанѣ Урошѣ, Стефанѣ Оурошѣ), понекад и само под именом *Урош* (српсл. Урошѣ, Оурошѣ).³⁵

Код цара Стефана Уроша (V) се јавља слично питање као код Дечанског: да ли је Урош његово право, лично име или још једно владарско име? Међутим, чињеница да се ова личност још као дете и *de jure* савладар свог оца јавља као Урош, мења природу овог питања. С обзиром на то да се ради о детету, могуће је поставити и следеће питање: да ли је Душан свог сина назвао Урошем одмах по рођењу или му је то име дао као титуларно приликом крунисања, када је његов син имао девет година? Чини се извеснијим да је Урош заправо било његово лично име, односно име које је носио још од рођења.

Цар Стефан Урош V је умро у децембру 1371. године без наследника. Његовом смрћу нестаје Српско царство и гаси се главна градина династије Немањих.³⁶ Дошавши до краја (главне гране) династије Немањих, шта смо сазнали о имену Урош? Оно је било лично име краља Уроша I, те титуларно име краља Милутина, затим га је користио краљ Стефан Дечански, и то можда као лично име, при чему нисмо сигурни да ли га је цар Душан уопште користио, те напослетку да је то највероватније било лично име цара Уроша. Ово име несум-

³⁴ Ђоровић, *Историја Срба*, 195.

³⁵ Стојановић, *Сѣари срѣиски зајиси и најѣиси I*, 40–46; Стојановић, *Сѣаре срѣиске цовеље и ѣисма I*, 1, 91–101.

³⁶ Срејовић и остали, *Историја срѣискої народа I*, 601; Димитрије Богдановић и остали, *Историја срѣискої народа*, књ II: *Доба борби за очување и обнову државе (1371–1537)* (Београд: Српска књижевна задруга, 1982), 7–8.

њиво добија неку врсту владарског престижа. Жарко Вељковић претпоставља да је име Урош било нека врста политичког презимена.³⁷ Но ипак, немамо поуздане доказе да је оно након краља Милутина наставило да буде титуларно (през)име — јер је лако могло бити лично име Дечанског и цара Уроша, док га цар Душан можда није ни користио. У сваком случају, оно несумњиво остаје престижно као име које се углавном даје синовима наследницима.

5. Јужни цареви Симеон Урош Палеолог и Јован Урош Дука Палеолог

Убрзо након смрти цара Душана (1355), као претендент на престо и супарник новог цара Уроша јавља се Симеон, Душанов млађи брат, који се проглашава за цара. Симеон је био син краља Стефана Уроша III Дечанског и Марије Палеолог, рођен из Стефановог другог брака. Не успевши да свргне свог брата и овлада целим царством, Симеон овладава 1359. године најјужнијим крајевима Српског царства — Тесалијом и Епиром. Центар Симеоновог јужног царства био је тесалијски град Трикала. Он се током своје владавине Тесалијом и Епиром понаша као првенствено грчки владар. Све његове повеље писане су на грчком језику и истиче се да има наследно право на Тесалију. Иако син српског краља, Симеон радије истиче везу са византијском царском династијом Палеолог, са којом је био повезан преко своје мајке Марије. Штавише, он преузима и мајчино царско презиме Палеолог.³⁸

Изузев вероватно личног имена Симеон и ромејског царског презимена Палеолог, овај владар повремено користи и име Урош у јелинизованом облику *Уресис* (грч. Οὔρεσις, Οὐρέσης). Цар Симеон потписује повеље као *Симеон у Христѡа Боѡа верни цар и самодржац Ромеја и Срба Палеолоѡ* (грч. Σύμεων ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων καὶ Σερβῶν ὁ Παλαιολόγος) или *Симеон у Христѡа Боѡа верни цар и самодржац Ромеја и Срба и целе Албаније Урош Палеолоѡ* (грч. Σύμεων ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων καὶ Σερβῶν καὶ παντὸς Ἀλβάνου Οὔρεσις ὁ Παλαιολόγος).³⁹ Осо-

³⁷ Вељковић, „Српско име Урош из далматског врела“, 74.

³⁸ О цару Симеону и његовој држави више у: Срејовић и остали, *Историја српског народа I*, 569–570; Божидар Ферјанчић, *Тесалија у XIII и XIV веку* (Београд: Византолошки институт САНУ, 1974), 241–259.

³⁹ Живојиновић, „Регеста грчких повеља српских владара“, 86–88.

бито је занимљив начин на који потписује повеље. У првом случају најпре ставља име Симеон, те титуле које користи и најзад презиме Палеолог. У другом случају такође прво ставља име Симеон, те титуле које користи, а на крају име Урош и презиме Палеолог. Стиче се утисак да овај владар третира име Урош слично као презиме Палеолог, што ће рећи да у његовом потпису оно има функцију презимена.

Симеон умире око 1370. године и наслеђује га његов син Јован. Јован је владао кратко, вероватно све до 1373. године, када власт у Трикали препушта свом рођаку Алексију Анђелу Филантропону. Цар Јован је изгледа користио имена *Јован Урош Палеолог* (грч. Ἰωάννης Οὐρέσης ὁ Παλαιολόγος) и *Јован Дука* (грч. Ἰωάννης ὁ Δούκας). Повукавши се са власти, Јован Урош се замонашио под именом *Јосаф* (грч. Ἰωάσαφ).⁴⁰

Индикативна је чињеница да ова споредна тесалијска грана Немањића не користи утврђеније и старије владарско титуларно име Стефан, већ прихвата млађе име Урош. Претходно смо констатовали да се у потпису цара Симеона име Урош користи у веома сличном контексту као презиме Палеолог. Начин на који тесалијска грана Немањића користи име Урош у складу је са Вељковићевом теоријом о имену Урош као некој врсти политичког презимена. Већ до Симеоновог и Јовановог доба име Урош добија толики престиж да можда почиње да се поима као некакво обележје целокупне династије Немањић, то јест као нешто најсличније презимену што српска династија има.

Закључак

Име Урош улази у династију Немањић као лично име једног од синова краља Стефана Првовенчаног, који је истовремено један од Стефанових наследника на престолу, односно као лично име краља Стефана Уроша I. Овај краљ је од савременика и следеће генерације прозван Великим. Његов други син и други наследник на престолу Милутин, преузевши власт од свог старијег брата Стефана Драгутина 1282. године, изузев титуларног владарског имена Стефан користи и име свог оца, потписујући се као Стефан Урош. Урош је код Милутина дефинитивно било титуларно име, мада није најјасније зашто узима два титуларна имена.

Милутинов син и наследник на престолу такође влада под именом Стефан Урош. За претпоставити је да је управо овај владар, у

⁴⁰ Ферјанчић, *Тесалија у XIII и XIV веку*, 259–264.

каснијем предању прозван Дечански, или носио име Урош као лично име, или је пак наставио традицију двоструког титуларног имена коју је започео његов отац. У сваком случају он је трећи Урош у династији, те можемо претпоставити да у његово време већ постоји нека врста владарског престижа код имена Урош. Иако његовог сина и наследника Душана српска историографија означава као Стефана Уроша IV Душана, немамо поуздане доказе да је овај владар користио име Урош током своје владавине. Но ипак, Душанов син цар Стефан Урош (V) је дефинитивно користио име Урош, при чему је чак врло вероватно да му је Урош било лично име.

После смрти цара Душана, у време царевања његовог сина Уроша (V), на грчком југу Српског царства осамостаљује се Душанов млађи брат Симеон и влада Тесалијом и Епиром као Симеон Урош Палеолог. Након Симеонове смрти његову тесалијску државу преузима његов син Јован и влада као Јован Урош Дука Палеолог. Стиче се утисак да је у ово време, односно током епохе цара Уроша V, Симеона Палеолога и Јована Палеолога, престиж имена Урош достигао свој врхунац и да се користи као неко опште владарско име династије Немањић.

Да ли је ово име било нека врста титуларног презимена? Сасвим је могуће такво тврђење. Међутим, није искључено да је оно било лично име Дечанског и цара Уроша, а да га цар Душан уопште није ни користио. У том случају би имали празнину у његовом титуларном коришћењу од краља Милутина до цара Симеона. Но ипак, његова нетитуларност не значи и недостатак престижа, јер би у овом случају оно било често лично име у краљевско-царској династији, те самим тим веома престижно. Неоспорност чињенице да Симеон и Јован Палеолог уз ромејско царско презиме Палеолог, на које су полагали право благодарећи Симеоновој мајци Марији Палеолог, користе и српско име Урош говори о владарском престижу који ово име носи у њихово доба. Узевши све претходно речено у обзир, можемо закључити да је име Урош заиста било у извесном степену владарско обележје династије Немањића.

Библиографија

Извори:

- Данило Други. *Животи краљева и архиепископа српских. Службе*. Прир. Гордон Мак Данијел и Дамњан Петровић. Београд: Просвета, 2008.
- Живковић, Тибор, Владета Петровић и Александар Узелац. *Anonymi Descriptio Europae Orientalis / Анонимов Опис источне Европе*. Прев. Драгана Кунчер, ур. Срђан Рудић. Београд: Историјски институт, 2013.
- Живојиновић, Драгић М. „Регеста грчких повеља српских владара“. *Мешовица траја XXVII* (2006): 57–99.
- Патријарх Пајсије. *Сабрани списи. Свјара српска књижевност у 24 књије. Књија шеснаеста*. Ур. Ирена Грицкат и остали. Београд: Српска књижевна задруга, 1993.
- Свети Сава. *Сабрани списи. Свјара српска књижевност у 24 књије. Књија група*. Ур. Димитрије Богдановић и остали. Београд: Српска књижевна задруга, 1986.
- Стојановић, Љубомир. *Свјаре српске повеље и писма, књија I: први део*. Београд — Ср. Карловци, 1929.
- Стојановић, Љубомир. *Свјари српски записи и написи, књија I*. Београд: Одбор за фототипска издања САНУ, 1982 (оригинал из 1902).
- Orbini, Mavro. *Kraljevstvo Slavena*. Prev. Snježana Husić. Zagreb: Golden marketing, 1999.

Литература:

- Богдановић, Димитрије и остали. *Историја српског народа, књ II: Доба борби за очување и обнову државе (1371–1537)*. Београд: Српска књижевна задруга, 1982.
- Вељковић, Жарко. „Српско име Урош из далматског врела“. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 74, 1–4 (2009): 63–94.
- Вељковић, Жарко. „Шта значи Оуреши на Милутиновој плаштаници“. *Теолошки погледи XLIX*, 3 (децембар 2016): 645–652.

- Грковић, Милица. *Речник личних имена код Срба*. Београд: Вук Караџић, 1977.
- Живковић, Тибор. „Једна хипотеза о пореклу великог жупана Уроша I“. *Историјски часопис*, књ. LII (2005): 9–22.
- Живковић, Тибор. *Поретак српских владара: Од Властимира до Борића*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2006.
- Илић, Никола. „Однос Немањића према римокатоличкој јерархији“. *Теолошки погледи* LIV, 1 (мај 2021): 99–128.
- Калић, Јованка. „Рашки велики жупан Урош II“. *Зборник радова Византолошког института* XII (1970): 21–39.
- Марјановић–Душанић, Смиља. *Владарска идеологија Немањића: Дипломатичка студија*. Београд: Српска књижевна задруга — Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, 1997.
- Мошин, Владимир. „Повеља краља Милутина Карејској ћелији 1318 године“. *Гласник Скопског научног друштва* XIX (1938): 59–78.
- Петровић, Радомир. „Монограми краља Стефана Уроша II Милутина у Грачаници“. *Саопштења* XIII (1981): 105–114.
- Слијепчевић, Ђоко. *Историја Српске Православне Цркве, књ. 1: Од покрштавања Срба до краја XVIII века*. Београд: Catena mundi, 2018.
- Срејовић, Драгослав и остали. *Историја српског народа, књ. I: Од најстаријих времена до Маричке битке (1371)*. Београд: Српска књижевна задруга, 1981.
- Ђирковић, Сима и остали. *Историја Црне Горе. Књига друга: Од краја XII до краја XV вијека. Том први: Црна Гора у доба Немањића*. Прир. Милинко Ђуровић и остали. Титоград: Редакција за историју Црне Горе, 1970.
- Ђоровић, Владимир. *Историја Срба*. Београд: Makibook, 2010.
- Ферјанчић, Божидар. *Тесалија у XIII и XIV веку*. Београд: Византолошки институт САНУ, 1974.
- Kalić, Jovanka. “Grand Župan Uroš II of Rascia.” *Balkanica* XLVII (2016): 75–96.

Примљено: 2. 12. 2022.
Исправљено: 29. 3. 2023.
Одобрено: 15. 5. 2023.

NAME UROŠ AS A REGNAL ATTRIBUTE OF THE NEMANJIĆ DYNASTY

Nikola Ilić

Diocese of Kruševac, Kruševac

Summary: It is well known that the name Stephen/Stefan (Serb. Сѣфан, medieval forms: Сѣфанъ, Сѣѣфанъ), used by all Serbian rulers from the Nemanjić dynasty (the dynasty that ruled Serbia from 1166 to 1371 AD), was more of a regnal insignia than an actual name — it was used only as a ruler's attribute, while they had other given names. However, we also notice the reoccurrence of the name Uroš (Serb. Урош, medieval forms: Урошъ, Урошъ, Оурошъ) in this dynasty. The first Nemanjić ruler with the name Uroš was King Stefan Uroš I (1241/42–1276), known as Uroš the Great. Uroš was the given name of this ruler. However, his son King Stefan Uroš II Milutin (1282–1371) used Uroš as another regnal name, while his given name was Milutin. Milutin's son and heir was King Stefan Uroš III (1322–1331). We don't know if Uroš was his given name or regnal name. The next ruler, Stefan Dušan (King: 1331–1346, Tsar: 1346–1355), might have used the name Uroš (as Stefan Uroš IV), but we don't have conclusive evidence of that being the case. Dušan's son and the last ruler of Serbia from the Nemanjić dynasty was Tsar Stefan Uroš (V) (1355–1371). Uroš was most likely his given name. There is also a cadet branch of the Nemanjić dynasty that ruled over Thessaly and Epirus in the second half of the 14th century. This branch gave us two rulers: Tsar Simeon Uroš Palaiologos (cca. 1359–1370) and Tsar John Uroš Doukas Palaiologos (cca. 1370–1373). As we can see, they both used the name Uroš. Obviously, the name Uroš had royal prestige in the Nemanjić dynasty. There is a theory that Uroš was used as some sort of political surname of this dynasty. Even though Uroš was the given name of some Nemanjić rulers, the theory of political surname has some merit. This name was most likely associated with regality by the Nemanjić dynasty.

Key words: Uroš, name, medieval Serbia, Uroš the Great, King Milutin, Stefan Dečanski, Tsar Uroš, Tsar Dušan, Simeon Palaiologos.